

Рижко Л.О.,

Національний університет "Острозька академія"

ТОЛІНГ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У статті ми розкриваємо теоретичні та практичні аспекти поняття "толінг", а також досліджуємо питання запровадження толінгу для економіки України як засобу, що сприятиме покращенню вертикальних зв'язків на підприємстві.

Втрата оборотних коштів суб'єктами господарювання, зумовлена гіперінфляцією перших років ринкових перетворень, активізувала процеси "натурального" обміну у системах вертикально інтегрованих підприємств. Найбільш помітним став процес запровадження толінгових (давальницьких) схем організації вертикальних зв'язків. На сьогодні питання толінгу досить гостро постало для української економіки, про що свідчить його розгляд у працях багатьох науковців.

Так, проблема толінгу у останні роки досліджувалася і вітчизняними, і зарубіжними, зокрема російськими вченими. До вітчизняних науковців, що вивчали дане питання слід віднести Мамутова В., Кліяненка Б., Чаленка О., Чукаєву І. та Захарченко В. Серед зарубіжних вчених, що досліджували толінг – Белова І., Авдашева С., Бурков А., Баклюкевич В. та Геттінг Б. Зокрема такі науковці як Авдашева С., Бурков А. визначають толінг як особливу форму організації вертикальних зв'язків, що застосовується для подолання кризових явищ у промисловості. Окремі автори, такі як Геттінг Б., вважають, що толінг є лише міжнародною формою організації вертикальних зв'язків.

Проте залишаються практично недослідженими переваги та недоліки толінгу на вітчизняному ринку. В зв'язку з цим, постає необхідність у визначенні сутності толінгу як економічної категорії.

Так, слово "толінг" походить від англійського "tolling", дослівно означаючого оплату за послуги з переробки давальницької сировини цією ж сировиною. У широкому ж змісті слова

під толінговими операціями розуміють порядок організації виробництва з переробки давальницької сировини, способи реалізації готової продукції, виготовленої із цієї сировини, умови й форма розрахунків за послуги з переробки [7].

З юридичної точки зору, толінг – це конструкція господарського договору згідно з яким одна сторона (толер) надає певну сировину іншій стороні (переробникові) беручи на себе зобов'язання оплатити витрати на переробку сировини в обумовлену договором готову продукцію, яку буде передано у власність толерів [5].

Виходячи із сутності терміну можна зазначити, що саме толінгові схеми організації виробничих зв'язків у промисловості доцільно розглядати як специфічну форму вертикальної інтеграції виробництва. Згідно толінгу або давальницького контракту, переробне підприємство отримує у якості плати за переробку сировини або гроші, або частину сировини, або частину кінцевої продукції.

Враховуючи наявність варіантів асортиментних груп давальницької сировини можна виділити наступні види толінгових схем:

- переробка на давальницьких умовах підакцизних видів мінеральної сировини;
- переробка на давальницьких умовах мінеральної, хімічної, фармацевтичної сировини;
- виробництво на давальницьких умовах продукції легкої промисловості, у першу чергу виробів швейного виробництва;
- переробка й виробництво на давальницьких умовах підакцизної продукції;
- переробка на давальницьких умовах сільськогосподарської сировини й виробництво харчової продукції [7].

Розвиток вітчизняного ринку характеризується не лише переробкою давальницької сировини внутрішнього походження, практика також застосовує переробку сировини іноземного походження. В зв'язку з цим толінг можна поділити на внутрішній та зовнішній. Зокрема внутрішній толінг – це процес переробки підприємством давальницької сировини, що має вітчизняне походження. Тоді як зовнішній толінг – це процес переробки підприємством сировини іноземного походження.

Нині толінг, або виробництво продукції з давальницької сировини, одержав широке поширення у світовій економічній

практиці й узаконений Світовою організацією торгівлі (СОТ) як одна з форм міжнародного поділу праці. Передумовами тому послужили супутні толінгу економічно привабливі фактори, включаючи гнучкість варіантів розрахунків при переробці давальницької сировини.

Визначені характеристики толінгу дають змогу окреслити сферу його застосування. В першу чергу воно можливе в харчовій, текстильній, швейній, фармацевтичній, хімічній галузях промисловості, у кольоровій і чорній металургії. Прикладом цього можуть служити толінгові операції на ринку цукру. Тільки в Європі існує кілька десятків заводів по переробці цукру-сирцю в білий цукор (наприклад, у Франції, Португалії, Фінляндії, Великобританії). Близько 20 аналогічних заводів, що переробляють тростинний цукор, розташовано в США. Стійко й широко практикується толінг як форма міжнародної кооперації, що здешевлює вартість металу, в алюмінієвій промисловості. Так, за даними газети “Коммерсантъ” по толінгових схемах працює 11 алюмінієвих заводів Росії, а також біля половини виробничих потужностей легкої й хімічної промисловості, 60% цинкової й мідної галузей кольорової металургії [7].

В Україні толінгові схеми стали практикуватися ще за часів СРСР – у рамках виробничих об’єднань вертикального типу. Найбільше вони були поширені у об’єднаннях харчової та легкової промисловості. Активні ринкові перетворення першої половини 90-х років позбавили багатьох вертикально інтегрованих виробників оборотних коштів, що закономірно активізувало процес запровадження толінгу, причому як зовнішнього, так і внутрішнього.

Поширення й використання толінгу на пострадянському економічному просторі мало ряд об’єктивних причин, а саме: дефіцит власної сировини за наявності потужного комплексу переробних підприємств; соціальний тиск із боку не завантаженого роботою виробничого персоналу переробних підприємств; реальна загроза згорання й припинення виробництва в деяких галузях промисловості.

На сьогодні в Україні толінг досить активно використовується в таких галузях як металургія, енергетика, нафтопереробна, легка та харчова промисловість. Наприклад, у чорній металургії без використання давальницької сировини працює тільки Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча. На заса-

дах міжнародного толінгу функціонують також усі шість нафтопереробних заводів (НПЗ) України. Давальницьку сировину їм постачають близько 250 фірм.

Необхідно відмітити, що сьогодні багато вітчизняних підприємств, що діють у переробних галузях промисловості, при організації процесу виробництва готової продукції поруч із власними виробничими оборотними засобами (сировиною, матеріалами, що комплектують) досить широко використовують приналежні стороннім підприємствам і організаціям сировинні ресурси (давальницьку сировину).

Так, переробка давальницької сировини є істотним джерелом доходів для українських цукрових заводів. Деякі з них в останні роки перебувають у жалюгідному стані, і однією з головних причин цього є недозавантаження потужностей (у середньому по галузі воно становить близько 20%), що негативно позначається на собівартості виробництва цукру. Таким чином, зарубіжна сировина, що її переробляють на українських підприємствах за легальними давальницькими контрактами, може знизити собівартість цукрового виробництва в Україні, що підвищить конкурентоспроможність галузі.

Застосування вітчизняними підприємствами зарубіжної сировини у виробництві сприяло необхідності його регулювання, що знайшло своє відображення у прийнятті Закону України “Про операції з давальницькою сировиною”. Відповідно до цього закону українські компанії можуть отримувати давальницьку сировину для переробки на території України, а потім експортувати готову продукцію з цієї сировини на адресу компанії, що надала сировину. Право власності на давальницьку сировину та готову продукцію з неї завжди належить тільки іноземному замовнику. Даним законом регламентується, що вартість давальницької сировини має бути не менше ніж 20% від вартості готової продукції. Давальницька сировина має бути основним матеріалом готового продукту. При імпорті давальницької сировини з-за кордону українська компанія має представити вексель на суму митних зборів та податків за імпортовану давальницьку сировину. Максимальний термін дії векселя має бути не більше ніж 90 днів. Тому давальницька сировина повинна бути імпортованою в Україну без сплати митних зборів на термін не більше ніж 90 днів і потім експортованою до компанії, що надала цю сировину українській компанії (виконавцю робіт).

До державного регулювання проведення операцій з давальницькою сировиною також відносяться:

- запровадження обліку та реєстрації окремих контрактів;
- ліцензування та квотування;
- застосування до порушників законодавства про зовнішньоекономічну діяльність режиму індивідуального ліцензування;
- встановлення нормативів терміну переробки сировини;
- обмеження мінімальної питомої ваги сировини у загальній вартості продукту після переробки;
- тимчасові обмеження на вивезення (ввезення) окремих видів сировини згідно з постановами КМУ.

Проте недосконалість законодавства в Україні є основною причиною численних порушень, зафіксованих при використанні компаніями толінгу. Наприклад, стягнення імпортного мита і ПДВ при ввезенні давальницької сировини відкладається або, в разі подальшого експорту готової продукції, не застосовується. Такими пільгами можуть скористатися переробні підприємства, які не мають на це підстав.

Негативний вплив толінгу на фінансовий стан переробних підприємств полягає в тому, що вартість товарної продукції, виготовленої такими підприємствами скорочується на суму давальницької сировини. Відповідно втрачається прибуток, основну частину якого після реалізації продукції одержує власник сировини. Так, лише Кременчуцький НПЗ (“Укртатнафта”), що співпрацює близько з 150 структурами, за надані послуги одержує у своє розпорядження 21% обсягу переробленої нафти (переважно уральської та казахстанської). Лисичанський, Херсонський та інші НПЗ України працюють на значно гірших умовах – вони отримують близько 5% переробленої нафти за послуги переробки.

Крім того, толінг, як і інші схеми натуральних розрахунків (сировиною та продукцією), зменшує податкові платежі до бюджетів різних рівнів, оскільки загальна сума прибутку вертикально інтегрованої системи буде в цьому випадку меншою, ніж в умовах грошових розрахунків.

Наприклад, Росія щорічно від толінгу втрачала 260 млн. доларів. Так як для зарубіжних постачальників відсутні витрати на ПДВ, на мито, а також має місце здешевлення продукту й лєвова частка доходу вивозиться з країни. Зважаючи на це, 30

жовтня 1999 року Держдума Російської Федерації скасувала толінг, хоча велася шалена пропаганда проти прийняття цього рішення. На сьогодні толінг в Росії дозволяється лише в деяких випадках та й за умови, що сировина має російське походження [4, с.27].

Особливо негативні наслідки має міжнародний толінг. Основні його вигоди (для іноземних партнерів) – у переміщенні трудо– і фондомістких та екобезпечних виробництв у країни і регіони з дешевою робочою силою, наявністю не використовуваних потужностей та недосконалим природоохоронним законодавством. Він дає змогу іноземним виробникам одержувати прибутки без відповідних інвестицій при низькій ціні вітчизняної робочої сили.

Отже, в Україні толінг, на сьогоднішній час, є невідповідним, небезпечним, законодавчо незахищеним. Толінгова схема тягне за собою ряд наслідків:

- толінг виступає як досить агресивний інструмент руйнування господарства країни, що розвивається;
- відрізняється від інвестицій тим, що його організатори ніяк не зацікавлені в науково-технічному прогресі та розвитку виробництва;
- такий вид діяльності вважається наслідком непродуманої маркетингової політики.

З огляду на ці факти законодавство, що регулює толінгові схеми має передбачити такі обмежувальні заходи:

- встановити зобов'язання толера здійснювати капітальні вкладення у підприємство переробки, у розвиток його інфраструктури та соціальної сфери;
- обмежити види толінгу в Україні дотуючи при цьому державні підприємства, а також підприємства, які мають державну частку в майні;
- запровадити ліцензування зовнішнього толінгу за параметром його здатності підтримувати наукомісткі переробні виробництва в Україні [2, с.44].

Проте не варто відкидати, що розвиток толінгу, як внутрішнього, так і зовнішнього, можна вважати ефективним засобом призупинення катастрофічного падіння промислового виробництва у регіонах і у державі в цілому. Однак, практикувати його надалі в широких масштабах з державних позицій не вигідно, тому що більшу частину доходів одержує власник сировини,

одночасно зменшуються обсяги доходів до бюджетів різних рівнів, а зовнішній толінг, крім того, “паразитуює” на низькій ціні кваліфікованої робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про операції з давальницькою сировиною”// Відомості ВРУ, 01.01.2002.
2. Макутов В., Кліяненко Б., Чаленко О. Толінгові схеми: плюси і мінуси// Економіка України. – 2002. – №1.
3. Захарченко В.І. Толінг як ринкова форма організації вертикальних зв’язків у промисловості України//Економіка.Фінанси. Право. – №1. – 2004. – С. 13.
4. Business Central Europe, 2000. – С. 27
5. www.kontrakty.com.ua
6. www.mpe.kmu.gov.ua
7. www.krytyka.kiev.ua